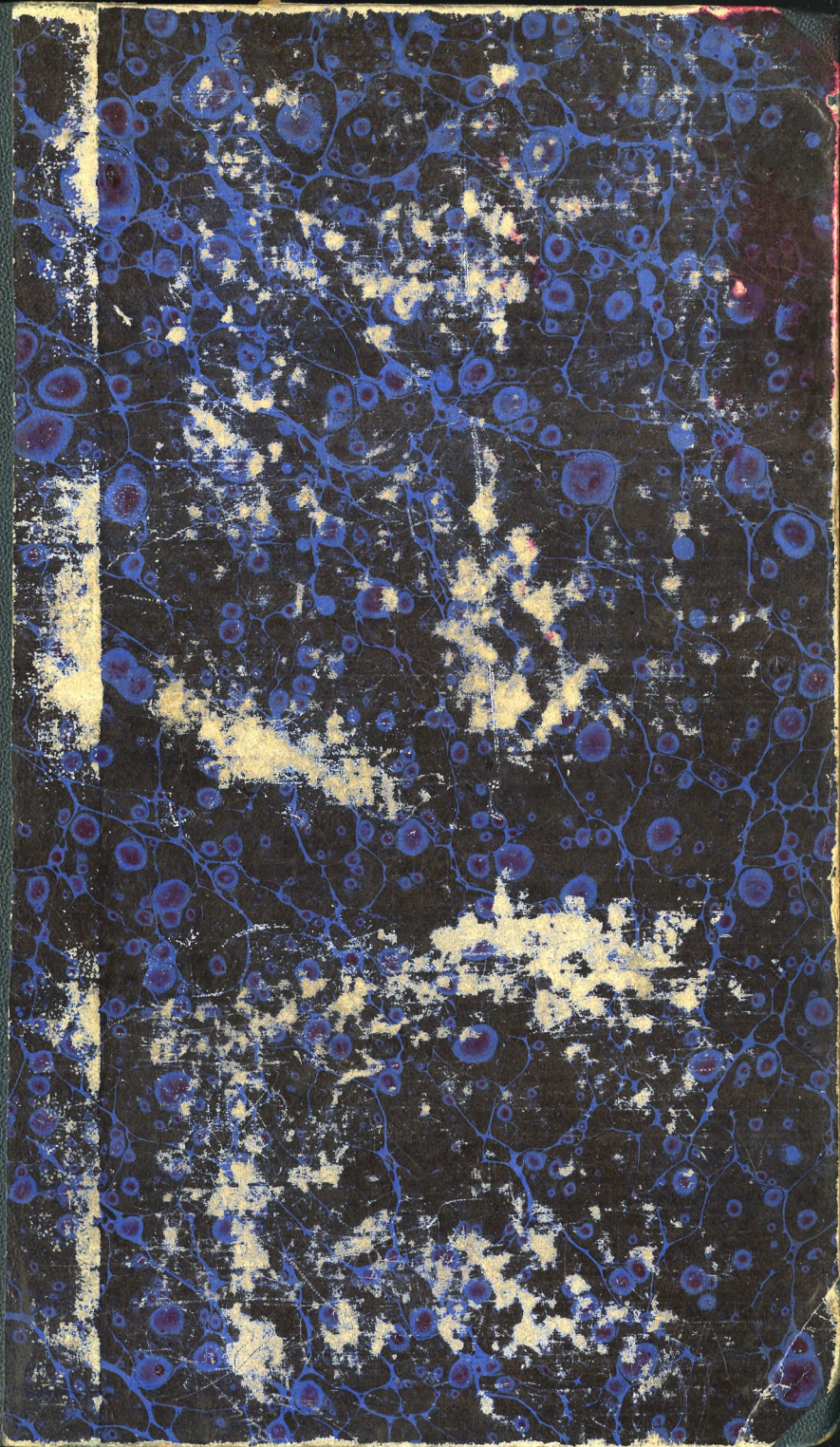

Politikai
röpiratok.

50.

Prot. Lap hely,
371

50
371

EGYHÁZI GYÁSZBESZÉD ÉS IMA

GRÓF

TELEKI LÁSZLÓ

FELETT.

— — —

A DUNA-FÖLDVÁRI KASZINÓ ÁLTAL RENDEZETT

GYÁSZÜNNEPEN,

1861-dik évi Junius 29-dikén

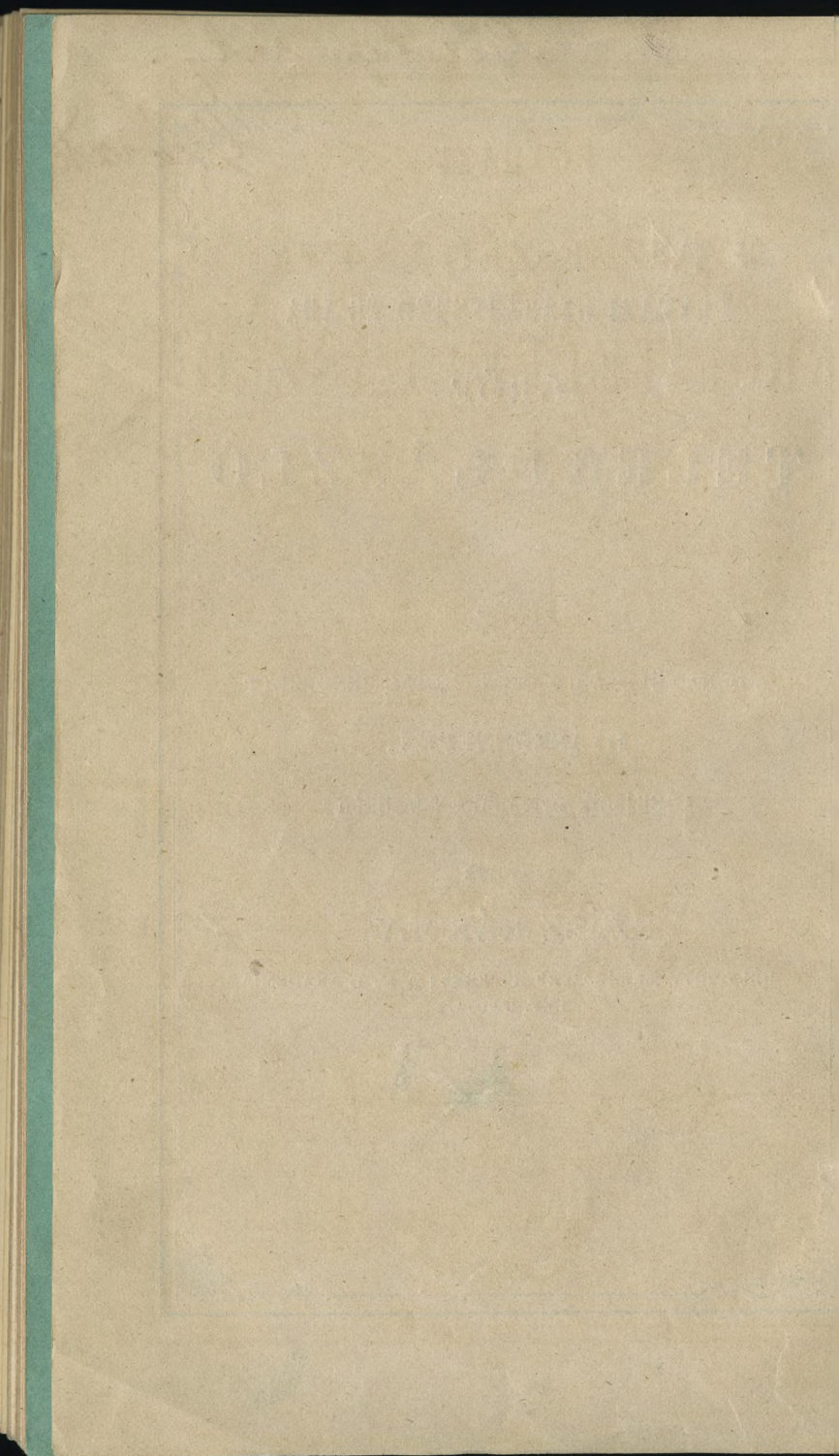
TARTOTTA

SZÁSZ KÁROLY,

HELV. HITV. LELKÉSZ ÉS ESPERES; A M. T. AKADEMIA
LEV. TAGJA.

~~~~~
6.

bib 732 00764868

EGYHÁZI
GYÁSZBESZÉD ÉS IMA
GRÓF TELEKI LÁSZLÓ

FELETT.

A DUNAFÖLDVÁRI KASZINÓ ÁLTAL RENDEZETT

GYÁSZÜNNEPEN,

1861-dik évi Junius 29-kén.

TARTOTTA

SZÁSZ KÁROLY,

HELV. HITV. LELKÉSZ ÉS ESPERES, A M. T. AKADEMIA
LEV. TAGJA.

KECSKEMÉTEN,

NYOMATOTT SZILÁDY KÁROLYNÁL.

1861.

IZÁNYI

AMÉNYI GYAKORLATI ÉS FOLY-

ÓRÁS TITKOS ÉS NYILVÁNOS

ÉRTÉK

**FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1912**

RECHTANÜBUNG

DEBALLAGI MÓR

RECHTANÜBUNG

DEBALLAGI MÓR

RECHTANÜBUNG

DEBALLAGI MÓR

RECHTANÜBUNG

Alapige:

Monda Móses az Urnak: Miért nyomorítád meg ennyire a te szolgádat? és miért nem találék kegyelmet a te szemeid előtt, hogy az egész népnek terhét én reám vetéd? Nem viselhetem ez egész népet, mert erőm felett vagyok! — Ha így cselekszel velem, kérek, inkább ölj meg engemet; ölj meg, ha előtted kedves vagyok, hogy ne lássam e nyomorúságot!

4 Mós. XI. 11, 14, 15.

A status nagy adóssága még nem vala lefizetve, Széchenyi István után, másik drága kincsünket, **Teleki Lászlót** is oda kelle adnunk. Ügyünk igazságaért nem volt még elég kezes a felsőbb hatalmasságnál; a nemzet tiszta keblű ősze, Palóczy László után, **Telekinek** is el kelle menni a mindenható trónja elébe! Akarod-e még, kérlelhetlen követelő sors! hogy koronánk több gyöngyét is zálogba vessük? hisz ki vagyunk fosztva már! Parancsolod-e, királyok királya! hogy több követet is küldjünk kezesül elődbe? Hisz, ha vitézeink egyenként elmennek, ki fogja megharcolni, jogainkért a szent harcot?

Elég volt. Midőn az ős Rómában a haragos istenek akaratára megnyílt a föld s emésztő láng özönlött ki

gyilkos torkából, egy önfeláldozó hős — Curtius — ugrott be, lovastól, vértezetten, fegyverrel, harcra készen, — s a feneketlen mélység — ily nagy lélektől betöltötve, bezárult és több vész nem fenyegeté a „várost.“ S most, hogy egy új korszakot szülő világ vajadásának mintegy előfájdalmaitól, ketté hasadással fenyeget Europa, s hazánk földén már érezzük a megrendülést — nem volna-e a mi hőszünk önfeláldozása elég nagy, elég szent, megengesztelni a haragos isteneket?

Bizonyára! S **Teleki László** ravatala mellett előtünk bizonyosabb, hogy a haza meg lesz mentve, mint a míg őt a küzdők soraiban magunk közt láttuk; míg a haza szerelme, mint a tűz emésztette szivét, s a haza bánata, mint a felhő, borongott halvány homloka körül.

S mégis! Mily különös ellentét! A sirnál, mely váratlanul megnyílt, hogy **Teleki** fölött ismét s örökre bezáródjék, — a diadalkiáltás s dicsőítő himnuszok helyett, egy óriási jajkiáltás emelkedett, mely zúgásával betöltötte a hármás bércz és négy folyó honát, megütödvé zendült kárpát homlokán, s a csöndes rónában végig sohajtva, Adria haragos hullámain, a viharal versenyezve zúditotta föl! Egy óriási jajkiáltás, minden ajkról egyszerre föl az égbe, s be ismét minden szív fenekéig, mint a fellött s küldőjére visszapendülő nyilvessző. Egy jajkiáltás, melyhez hasonlatos csak a Jeremiás siralmaiban hangzik, midőn az egész nemzet jajdul föl, mert *ottkinn fegyver pusztít, itthon halál vagon!* (Siralm. I. 20.) Midőn sionnak leánya eleped a fájdalomtól, mert *nagy, mint a tenger, az ő nyomorúsága! ki gyógyítja meg őtet?* (Siralm. II. 13.) Midőn a száanalom megáll az egykor viruló s öröm-

ujjongó föld felett s kezeit összecsapja annak veszedelmén, mondván: ez-e a hely, mely felől ezt mondták: *Mily szép, az egész földnek öröme ez!* (Siralm. II. 15.) Mert mindenütt látni, *mint bánkódnak és sírnak a kapuk — s a nép, mintegy elpusztítatván, a földön ül!* (Esa. III. 27.) *A földre leültek és hallgatnak a vének; fejöket a földre bocsátották a Jerusálem leányai.* (Siralm. II. 10.) És minden szívben ez zokog, minden ajkon ez szakadoz föl: *Megszűnt a mi szívünknek öröme! Siralomra fordult a mi örömünk! Leesett a mi fejünknek koronája! Jaj most nekünk! — Uram, miért felejtkezel el örökre rólunk? Elhagysz-e minket még sok ideig?* (Siralm. V. 15. 16. 20.)

Ily gyász, ily jajgatás illet-e minket **Teleki László** ravatala felett? Hisz ő — mint azért élt, úgy azért is halt meg, hogy nemzete nagy legyen; s mi őt, férfiatlan búnak eredve, célja megghiúsításával jutalmaznók-e hűségéért? Jajgatott-e Róma, Curtius halálán? sőt a történetírás emlékezetben hagyta, hogy örömkialtás váltá fel az iszonyét s ünnepi zenével tölt el a megmentett város.

De ne vádoljuk a mi természetes. Ne vessünk lánczot az önkénytelenül kitörő érzésre. Sírjunk, hisz a mi vesztésünk oly nagy, siralmunk oly méltó! És könnyeinknek, mik közös áradásban folytak, jajszónknak mely e hazában mindenütt összehangzott, — mélyebb értelme, szorosabb összefüggése is van, épen itt, **Teleki László** halálán. A mi szeretetünk, mely őt körülölelé, mely koporsóját virággal s könnyel hinti: csak az ő honszerelmének viszonzása; mert ő az egész nemzetet

befoglalta szívébe, s mint szilárd ércz-gyűrű a drága követ, úgy kapcsolá körül erős lelkével a szent hazát. És a mi bánatunk érette, utána: csak azon hazafi bűnnek, gondnak folytatása, mely az ő nemes szívét foglalta vala el, s a szív megrepedésével onnan elszállva, mindnyájunkat körüllebeg és lenyom. — E könyvek fénylő tükrei az ő lelke lángjainak; sohajaink szózatoss viszhangjai az ő szíve fájdmánának. És ebben van jogsultságuk.

Igen! Ő szerette e hazát s meghalt érette. Szerelme reánk maradt örökségül, s halála jótéteményéből e haza és nemzet jövője merít erőt, életet magának. Sírva, de büszkén hajlok meg ily szeretet, ily halál előtt, melynek példáit csak ama szent könyvben találjuk, hol a legmagasztosb emberi érzelmek leltek kinyomatot. Im, a Jézus ellenségeitől gonosz szándékkal kimondott szavak, mikot tudtokon kívül jóslatként teljesített s szentesített az Úr: *Jobb hogy egy ember meghaljon a népért és az egész nép el ne vesszen!* (Ján. XI. 50.) Ime Mózes, — a felvett leczkében — ki népe sanyarát látva, elkeseredésében később meghalni, s kéri Istent hogy inkább ölje meg őt! E megdöbbenő erejű képet veszem ma előttetek beszédem alapjául, tisztelt hallgatóim! mert gyöngeségem érzetében valami erőshez akarok fogódzni. Hisz, ti parancsoltatok nekem, kit egyszerű körömben tán figyelem és rokonszenv kísér, — de ki itt előttetek s nagyszerű tárgyam előtt reszketve állok, e kettős nehézséget: hallgatni ott hol szólni kell, s szólni ott hol csak hallgatni tudnánk; ti parancsoltatok nekem, s ki most már harmadízben dicsóítem hazám e nagy halottját, — amaz ó testamen-

tomí nagy példára támaszkodom: a nemzetét szerető s érette meghalni kívánó Mózes példájára, s onnan merítek ihletést, míg:

a haza szent szerelméről, és

a haza sorsán érzett halálos bánatról szólok ma előttetek.

I.

A hazát szeretni szent kötelesség. S kinek kötelessége? Csak a gazdagoké talán, kik a hon földéből sok részt vevének? Csak a nagyoké talán, kiket tehetségeik vezéri szerepre hívtak? Csak az erős és büszke férfié talán, ki vérét onthatja azon földért, melyet ősei is vérrel öntöztek? Oh nem! a hazát szeretni mindnyájunk kötelessége.

Látjátok Mózeset, kit lángész s isteni ihletés kettős mértéke lelkesít, ki a sinai hegyéről az Úr lelkétől megvilágosítva s megerősítve száll le — s vezeti népét, hazát keresve annak, hol a Faraók zsarnoksága ne nyomja.

Nézzétek Jósuét, kezében karddal, kivívni a vezér által csak megpillantott tartományt; megállítani a napot Gibeonban, s a holdat az Ajalon völgyében, hogy tovább vívhasson s onthassa vérét.

Halljátok Gideont, mint hívja csatára nemzetét az idegen zsarnoksága ellen! Kövessétek Esdrást, a mint házról házra, mezőről mezőre jár, összegyűjteni Babylonban a rabságba esett népet; mint véteti le soká néma lantjaikat a fűzek ágáról s kezdet újabb éneket, a szent haza szerelmével!

És — e nagy példák árnyában: nézzétek Jephtha leányát, mily szívesen hal meg a gyöngye szűz, kész áldozat a megmentett hazáért; s hallgassátok, az egyszerű Ruth, a mezők leánya, mint suttogja szelíden: *a hova menéndesz, oda megyek; a hol lakándasz, ott lakom; a te néped az én népem, a te Istened az én Istenem!* (Ruth I. 16.)

Vagy e szent könyvből pillantsatok ama másikba, mely szentségben — nekünk legalább — nyomban ezután következik, hazánk történetkönyvébe, s lássátok hogy a Zrinyiek, Hunyadiak, Kontok dicső alakjai mellett, a hű nép ezrei állnak, kiknek szerelme nem kisebb, csak nevök dicsősége; a kemény férfiak mellett a Frangepán Kristófnék, Rozgonyiné, Perényi Imréné, Zrinyi Ilonák; a büszke főurak mellett az áldozatra kész hű szolgák, kik életöknél egyébbel nem bírván, azt hozzák, azt adják; és a költő szava, a szegény jobbágy honszerelméről, ki merengve ül az estalkonyban s a harang szavánál őseire gondol, kik — bár nevök említve nincs — szintén hősök valának s a hazáért véreztek el, — oh e leírás, a magyar föld népének, nemcsak költői, de való-hű jellemrajza is. És midőn a történet magasztalva említi a görög asszonyt, ki fiának e szóval adá át a paizst: vagy ezzel mint győző, vagy ezen mint halott, térj vissza!; midőn a karthagói hölgyekről olvasom hogy ékszereikből hadi költséget adának hazájoknak, s arczuk ékességéből, levágott fürteikből nyilpendítő ideget fontak hőseiknek; — midőn Róma leányainak magos erénye ragyog előttem; midőn Corday Charlottet a zsarnok elébe lépni, s Roland asszonyt a szabadságért

vérpadra hágni látom: — oh akkor csak hazám leányaira gondolok, a multban és jelenben, s tudom, hogy ők melegebben szeretik e hazát amazoknál!

Igen! a hazát szeretni nagynak és kicsinynek, gazdagnak és szegénynek, erősnek és gyöngének egyiránt kötelessége. E parancsoló kötelesség alól nincs feloldva a király, nincs kizárva a koldús; az nem mondhatja: fölül vagyok minden kötelezettségen; ez nem vetheti: alul állok minden jupon. A hazát szeretni kötelesség, mely mindenkinek parancsol, jog, melyhez mindenkinek van igénye!

Természetes!

Családja, rokonsága nem mindenkinek van; szülőinket bölcsőnkben elveszthetjük; az ember elhagyhatja övéit, vagy túlélheti azokat; kiszakíthatjuk magunkat minden kötelékből, vagy a nagy arató a halál széles üres kört vághat körülünk, hogy az élet rengetegében, nagy hullámzajában egyedül, magányban maradjunk; — de hazájától semmi sem foszthatja meg az embert, — önakarata épp oly kevésbé mint a hatalom, bármelyiktől eredjen száműzetése; a távol sem, mely a honvágyat epeasztóbbé teszi; sőt az sem, ha hazánk romba dől, ha nemzetünk eltöröltetik a föld színéről; a haza él, míg egy bujdosó szívben dobog szerelme; a nemzet megmarad, míg utolsó fiában össze-sült fájdalma le nem nyomja, szét nem tiporja azon életet, melyben, mint töredéken edényben a drága illat: emlékei, keservei, szent erekllyei őriztettek.

Sőt többet mondok.

Lehet hogy valaki semmi egyházi társasághoz ne tartozzék, s habár nem istentagadó, nem vallástalan is,

a létező hitvallások s tanok egyike által se érezze kielégítve szívét vagy értelmét annyira hogy az azt valló felekezethez számítná magát; elkerülheti az Isten házát, a hívek gyülekezetét; kinevetheti, vagy lenézheti az egyesült szívek buzgóságát, s teheti hogy semmi nyelven és semmi szertartások szerint ne imádkozzék. De azt senki nem mondhatja hogy nincs hazája, hogy e földnek [ne volna oly zuga, mely azon elévülhetlen joggal szólna szívéhez mert itt született! Azt senki sem állíthatja hogy nincs nemzete, melynek multjaért lelkesülni, jövőjeért aggódni tudna; melynek nyelvén jobban szívéhez szólna a beszéd, ismerősebb volna a szó, melegebb a hang, elragadóbb a dal. Még azon nép fia is, mely a földön elszórva barangol s megvettetésben él: emlékezik ősei dicsőségére, szent városa tornyaira, s egy bevégzett de dicső történelmet, egy elhangzott de örökre viszhangozó szent regét őriz emlékei között, s midőn idegenül bujdosik a világban — midőn lábbal tapostatik! — büszkén említi a fajt, melynek ivadéka...

És 'a magyar? Menjen a föld tulsó határaig, hol akkor delel a nap, midőn a Duna és Tisza tükörén az éjjél csillagai reszkettetik árnyaikat, — a magyar nem csak el nem feledi honát, de tulajdonképen el sem távozott tőle, magával viszi azt; magával viszi a rónák délibábját, reszkető könyében, melyen át az ismert tanyákat, az ismert falu tornyát, s a széledező gulyát látja káprázó szeme előtt; magával viszi a kárpáti erdők örök zúgását, szíve soha nem szűnő zajában, mely haza int, haza dobog; magával viszi a haza szent földjét, egy maroknyi porban, mit szívéen visel, hogy ha idegen földön hal meg, feje alá tegyék... És ha honában lesz

idegenné a magyar, ha itt elveszik törvényeit, leszorítják nyelvét, letépi ruháját, elnémítják zenéjét, s megtiltják kimondania honszerelmét s elpanaszolnia bánatát, — midőn azt hiszik, mindent elcsikartak tőle, mi nemzetet nemzetté tesz: ő akkor magyarabb mint volt, s jobban szereti szenvedő hazáját mint a boldogot szerette, hívebb rab-nemzetéhez, mint a szabadhoz vala.

Ez a haza szerelme; s a ki még ezeken kételkedik, annak azt mondom: te nem csak e nemzet ezer éves történelmét nem ismered, te aludtál tizenkét évig, mélyen, érzéketlenül; oly mélyen s oly érzéketlenül, hogy az ítélet harsogó trombitája sem költhet fel, kit ez a tizenkét esztendei nagy némaság fel nem ébresztett.

S szerette-e hazáját **Teleki László**? — *Az ő gyümölcsseikről ismeritek meg őket* (Mát. VII. 16.); mond az irás; **Teleki László** honszerelméről is beszéljenek tettei, egész élete. E hazáé volt ő mindenestől; ennek multjához kötötte őt történelmi neve, jelenéhez tevékeny élete; jövőjéhez magos eszméi. Mint az óriási tölgy, mely gyökereivel mélyen fogja a földet, koronájával fenn a szabad és tiszta levegőben susog: úgy volt ő ősei által e földhez csatolva, úgy emelkedett magos erényei által a szabadság és eszmék felsőbb régióiba. De mintha ez óriási fát, magos bércz tetejéről hol hely illette vala: csendes völgy aljába plántálták volna, a kis bokrokkal s az egyszerű virágokkal egy sorba; úgy állt ő, magos származása daczára, mint a nép egyszerű fia, igénytelenül, büszkeség nélkül, mint velünk egyenlő, közöttünk. Igen, mert honszerelme oly lángoló volt, hogy abból minden porszemnek jutott egy sugár; nemzetét oly végetlenül szerette, hogy annak minden tagját

egyenlő hévvel ölelheté. Honszerelme volt forrása politikai meggyőződésének, szabadság és egyenlőségre irányzott törekvéseinek. Ő e haza törvényeinek oltalmát mindenekre ki akará terjeszteni; osztolni akart az egész néppel, mely Kárpát és Adria közt lakik, hogy e földön ne legyen többé kiváltság, csak jog — s a mi ezzel egyértelmű: igazság, mindenekre egyenlő. Ő anyyira érzé a nép terhét, mintha azt magának kell vala vállán viselnie, s igazán elmondhatá, mint Mózes a leczkében: *Nem viselhetem mind ez egész népet, mert eröm felett vagyok!* s azért akará hogy a kötelességek és jogok osztozása oly egyenlő legyen, hogy abból mindenki kivegye a maga részét.

E honszerelem volt ösztöne, ez elvek voltak irányadói közéletében. S mint a palma, mely suly alatt nő: midőn a sors a távollét és száműzetés sulyát veté reá, mely alatt annyi szív megtört, Teleki lelkesedését, munkásságát, erélyét az csak növelé. Míg annyi kéz, itthon s ottkűn, zsibbadva hevert, ő éjjel és nappal munkálkodék hazája javán, nemzete fölszabadításán. Míg körülé Párizs zajgott, hol — a költő szerint — „egy világnak szíve ver“ — ő addig álmatlan éjein a börtön mély csendjére gondolt, melyben hazája, nemzete, lánczokra verve sohajtoz. Míg körülé minden, öröm és kéj után járt, vagy pénz és hatalom után sűrűgött: ő szerette a bánatot, mely a honn maradtakat gyötré — földidézni, s a lassú méreggel emésztette szívét mely minket itthon öldökölt. S midőn újra meglátta a haza imádott földét, midőn reszkető szívvel ölelte újra nemzetét, midőn a viszonzlátás gyönyöre a közös szenvedés kínaival vívott lelkében: oh mint látta-

tott meg akkor az ő szerelme! De jaj! mindnyájunk terhét érezte, viselte ő! érezte hogy a hazát meg kell szabadítani! És ismét kiálta az Urhoz: *Nem viselhetem mind ez egész népet, mert erőm felett van! Kérlek inkább ölj meg engemet, ölj meg ha előtted kedves vagyok, hogy ne lássam ezt a nyomorúságot!*

De oly hűrt érinték ezzel, melynek fájdalmas rezgése azt mondja: a hazát nemcsak szeretni, hanem érette szenvedni is kell, és e szenvedés halálösszá is válhatik.

II.

Akarjátok-e a hazafibánatot legmagasztosabb szent-ségében látni? Tekintsetek a Jerusálem felett síró Jézusra. Ő bár isten, nem tartá magához illetlennek, egy haza, egy nemzet fiának lenni; nem szégyelte együtt érezni e haza és nemzet sorsát; nyög annak tévedésein, bűnein, nyomorán; s midőn nagy lelke előtt föltűnik a rettenetes jövőndő, mely mint a láthatáron gyülekező vihar, hazáját fenyegeti, szíve megrendül és sír... Ezt egy isten tevő; s a példa nekünk igen magos; szálljunk közelebb önmagunkhoz. Itt van a nemzeteért mindent tevő, mindent tűró Mózes, ki annyiszor könyörög a Jehovának, e kettős pusztában — Arábia, és a tévelygések pusztájában — bujdosó népért; ki törvényt hoz a menydörgések hegyéről, — forrást fakaszt a rideg sziklából, kigyót emel föl a halálos beteg nép orvoslásaért; kinek negyven esztendei vezérlése, egy folytonos lelki hánykódás, egy meg nem szűnő aggodalom, egy kimeríthetlen szenvedés — e népért, mely Isten választottja

nemcsak a kegyelemre, de a megkísértésre is; — s midőn minden szenvedés és az arra való erő kimerült, — ő a helyett hogy megátkozna a sorsot, vezéri hivatását, 'e népet: készebb életét adni érte, mintsem szenvedni lássa. *Uram, úgymond, miért nyomorítád meg ennyire a te szolgádat? — Miért nem találék kegyelmet előtted, hogy ez egész népnek terhét reám vetéd. Ha így cselekszel én velem, kérlek ölj meg engemet!* — De ezt Mózes tevé, az Istennek választott embere, az ó testamentom legnagyobb prófétája; s a példa nekünk tán most is igen magos!

És **Teleki László?** Tudjátok mennyire szerette hazáját — s ez utóbbi évtizedben a hazát szeretni egyebet tett-e: mint szenvedni érte, vele? S minél forróbb volt a szeretet, annál égetőbb a szenvedés; minél nagyobb a vágy, nagynak, szabadnak, boldognak látni hazáját, annál életölőbb a kín, hogy azt letiportnak, rabnak, boldogtalannak kelle látnia. Oh ha láttátok volna a hazájától száműzve bujdosónak halvány arczát, melyen századok fájdalma lebegett; örök tűzben égő szemét, melynek izzó lángját köny nem oltá, nem enyhíté; azt a keserű vonást ajka körül, melybe, ah! annyi hő mosoly temetkezett; azt a mély redőt homlokán, melyet a gond vasekéje szántott: megértettétek volna, hogy a nagy szív, mely annyi életerőt hordoz magában, halálos beteg volt; az a lángoló szenvedély, melyet az idegen bámult, de melytől a közelebbi ismerő remegett: egy életemészto láz izgatottsága vala; a szó, mely ajkáról villámként lövellt, mint a nyíl saját húrját, őt magát reszketteté meg legelőbb, mint csövét a golyó, őt magát égette legjobban.

De nem kísértem meg, világossá tenni az érzést, melyre nincs hasonlat! Midőn a nemzet őt váratlanul visszanyervén, szeretetével szokatlan mértékben fordult felé; midőn a haza minden részeiből elébe repestek a szívek, s a szél az ország minden tájairól meleg üdvözlöt hozza számára; midőn hitünk, reményünk benne megifjúlt — s bizodalunk, mint magos talapzat a szobrot — őt az egész nemzet fölé emelte; — ő, ki oly méltán büszke lehet, ki a hazában elsőnek mondhatá magát, ki sorsunkat, jövőnket mintegy kezében tartá, ajkaival igazgathatá: — ő félrevonult s kétségbeesve kérte Istent: — *kérlek ölj meg engemet, ölj meg ha kedves vagyok előtted, mert nem viselhetem ez egész népet, mert erőm felett van!*

Oh! mert a mily forrón szerette e hazát, oly mélyen gyűlölte annak ellenségeit; oly iszonyodva fordult el minden lépéstől, mely imádott nemzete sorsát továbbra is azoktól tenné függővé, kik annyi ideig sanyargatták, s mintsem azt, mit bírni joga volt, kérnie kelljen, inkább tovább is nélkülözni akarta. Tudott tűrni, tudott törni, de hajolni nem!

Jaj, de midőn a végzetterhes percz közelgett, midőn szólni, s szavával hazája, az imádott, féltett haza sorsát eldöntenie kelle: érezte, hogy a mit ő mint hazafi elviselhet, s honáért szívesen viselne: a nemzetet annak veszélyére kitenni nem szabad; érezte, hogy a római erény útja, miről őt letérni lelkiismerete nem engedé, kétes sikerű lehet a hazának. S mert sem meggyőződését eltagadni, sem hazája sorsát veszélyeztetni nem akará, — készebb volt meghalni. És meghalt!

E szó nála a közönségesnél nagyobb, többet jelent. Nemcsak életét áldozá ő a hazának, mint annyi hős a harcmezőn; **Teleki** áldozata az életnél sokkal nagyobb. Azon ponton, melyre a nemzet szeretetében emelkedett, a befolyás teljes hatalmával, a népszerűség példátlan magosságában, mely a legtöbbet elszédítné, a gyöngébbet azzal visszaélésre csábítaná: ő életpályáját, életcélját, nagy jövőjét, elveit, — mindent áldozatul hozott hazájának. Többet még! A büszke és becsületére mindenek fölött féltékeny férfiú, nem rettent meg azon vádtól, hogy kislelkűnek mondassék; azon szemrehányástól, hogy hazáját a veszélyben elhagyja; sem a félreértéstől, mely nagy lelke célzatát balramagyarázandja; sem a rágalomtól, mely ellene akkor szóland, midőn ő már azt vissza sem utasíthatja! — Érezte, hogy jobb neki nem élnie, hogy hazája könnyebben mentve lesz, s kevesebb áldozat árán vásárolja meg szabadságát, ha ő előre megy; s nem nézve egyebet mint hazája javát — meghalt.

Ha igaz, hogy életünk célja Jézus példájának követésében áll, ha azt elérni ugyan senkinek, de megközelíteni az emberiség egy-egy kiválasztottjának adatik: nem követek szentségtörést el, midőn mondom, hogy **Teleki** halálában, dicső önáldozatában valami jézusi van; az isten-ember mennyei koronájának egy fénysugára esett e saját vérébe hajlott homlokra. Igaz! Jézus az egész emberiségért s minden népek és minden időkörök gyermekeiért függött a kereszten: de embernek elég egy nemzetért, egy hazáért halni meg. Emberi áldozatnak ez a netovábbja — s **Teleki** elérte és betölté azt!

De fájdalmát a haza szenvedésein, aggodalmát a haza jövőjeért, ki tudná leírni? Oh! az a golyó, mely szívét átjárta s annak gyökerével kínait is kettészakítá, — az a kéz, mely sebére szorúlt s kiömlő vére elhaló forróságát érezte, az az ajk, mely utolsó imáját csak a mindentudóra bízta, — némák s nem mondják el nekünk titkaikat. Mi azért kezeinket szájunkra tesszük és elhallgatunk.

Mint a százados cserről, csak midőn a vihar kiszakította s iszonyú zuhanással ledől, akkor látni meg, mily mélyen bocsátotta vala gyökereit a földbe, mily erősen fogódzott vala: **Teleki Lászlónak** is halála mutatta meg honszerelme mélységét, erejét. Most tudjuk mint szerette ő hazáját, mit szenvedett érte!

És oh! nagynak, szentnek kell lenni a tárgynak, mely ily szeretetet érdemel, melyért méltó így szenvedni, melyért kétkedés és habozás nélkül halnak meg a hívek. Szent haza! szerelmünk oltára! szenvedéseink keresztje! téged szeretnek, veled szenvednek, éretted halnak meg fiaid! Isten után te vagy nekünk legszentebb e világon; te az vagy nekünk mint Izrael fiának a szent sátor volt, ha imádkozni, ha áldozni, ha ünnepegni akart, hozzá kelle mennie; mint Mahomed követőinek a próféta sírja, mely felé a világ bármely részéből fordulnak arcaikkal, gondolataikkal; te az vagy nekünk, mint a gyermeknek az édesanya, kihez önkénytelenül repes; mint a fának a föld, melyből kitépetve elhal; mint a madárnak a levegő, mely éltető eleme. Oh szent hazánk, ha valaha hűtlenek lehetnénk hozzád, ha valaha rólad elfelejtkeznénk — bizonyára az Isten is akkor mi rólunk elfelejtkeznék. S ha te valaha összeom-

lanál, ha alapjaidban megrendülve, oszlopaidd megtöre-
deznének s boltozatod leszakadna : valyon volna-e a ki
maga mentésére gondolva elfusson? Nem inkább mind-
nyájan, összefogódzva, veled, oltáraid körül akarnánk-e
elveszni, meghalni?

De nem! neked élni kell, oh hon! s örök-
re mint tavasz virúlni! (Kölcsey). Mert a világ-
történet igazolja Istennek a szentiratban kimondott ama
szavát: hogy *az igazság felmagasztalja a nemzetsége-
ket* (Péld. XIV. 34.). — A föld színéről csak azon orszá-
gok törültenek el, melyek hatalmukat erőszakra és
jogtalan bitorlásra építették; azon népek veszték el,
melyek az erkölcstől elhajolva, *bűn által szereztek
gyalázatot magoknak.* (Péld. XIV. 34.)

De oly ország melynek támasza a törvény és igaz-
ság, fennáll örökre! Oly nemzet mely szereti hazáját,
hű ősei intézményeihez: nem veszhet el soha. Oly nem-
zet, melynek fiai hűségben szeretetben versenyezve, az
önfeláldozásra is készek, melynek életét gyermekei
halála táplálja, melynek földén a sírok gödrei nem
halált, hanem örök élet magvát rejtik: — azon nemzet,
mely Teleki Lászlót szülheté, halhatatlanságra van
hivatva!

És midőn látjuk hogy e hazában a nagy és kicsiny,
ha nem egyenlő erővel, de a szeretet egyenlő melegé-
vel hozza áldozatát a haza oltárára, — legyen az köny,
szó, tett, vagyon, vér, vagy élet, és az áldozattól senki
vissza nem retten, a kötelesség alól a főúr az ő gazdag-
ságaért, a koldús az ő tehetetlenségeért nem érzi magát
fölordozva; sőt a gyöngé nők erősekké válnak a haza-
szeretetben, a hazáért szenvedni és áldozni készségben;

a gyermek ifjúnak mondja magát, hogy hazáját oltalmazhassa, s az ifjú a férfi terhét emelni kész; — oh midőn ezt látjuk (s nem látjuk-e mindennap?), akkor nem lehet, nem szabad, nem is fogunk kétségbeesni hazánk sorsa felett. Eljöhet ismét a vihar, s oly erős leend, hogy tölgyeket szakgat s a föld sarkait rendíti meg; de minket Isten véd; Isten, kinél ügyünk igazsága tudva van, kinél e haza jobbléteért oly szellemek állnak őrt, mint **Teleki László**.

Ez erős hittel állok, t. gyülekezet! előttetek. Ez erős hittel emelem Istenhez kezeimet, szavamat, mert közel az idő, midőn nemcsak az én erőtlen ajkaim által fog hirdettetni e nemzetnek új életre ébredése, hanem az Ezékielnek adatott hatalmas próféczia szerint (Ezék. XXXVII. 1—14.), *még a szétszórt csontok, az eltemetettek és megölettek csontjai is nagy zúgással indulnak, s fölkelvén egybegyűlnek és a négy szelek felől Lélek jövéen, beléjük életet fuvall, hogy mindenek megtudják hogy az Úr szólott, ítélte és cselekedett. Amen.*

Utó-ima.

Örök Isten! Rettenetes a te ítéleted! Megrendülünk, mikor a te búsulásodnak poharát kitöltöd reánk! És ha te haragodban hozzánk közelítesz sujtoló kezeddél, milliók jajdulnak fel annak csapása alatt. Nemcsak a magános házat és annak küszöbét vonod te gyászba, — országok alapjait rendited meg mikor akarod, s nemzeteket sujtasz le a porig. Jaj nekünk, hogy búsulásodat felidéztük magunk ellen; jaj hogy ítéleteid megsokasodtak mi rajtunk!

De, Uram! míglen haragszol még reánk? Míglen tart e népnek sanyargatása? Bizony a babyloni fogság hetven esztendejét hétszer megszenvedtük immár! Bizony, a mi sorsunk átka, mint a tenger összezapott fejünk felett. Megemésztettek a mi erőink, és a mi rablanczaink csontjainkra rozsdásodtak! Elfelejtettél-e minket, Uram! elfelejtetted-e a te irgalmasságodat hozzánk, és csak a mi bűneink vannak-e emlékezetben nálad?...

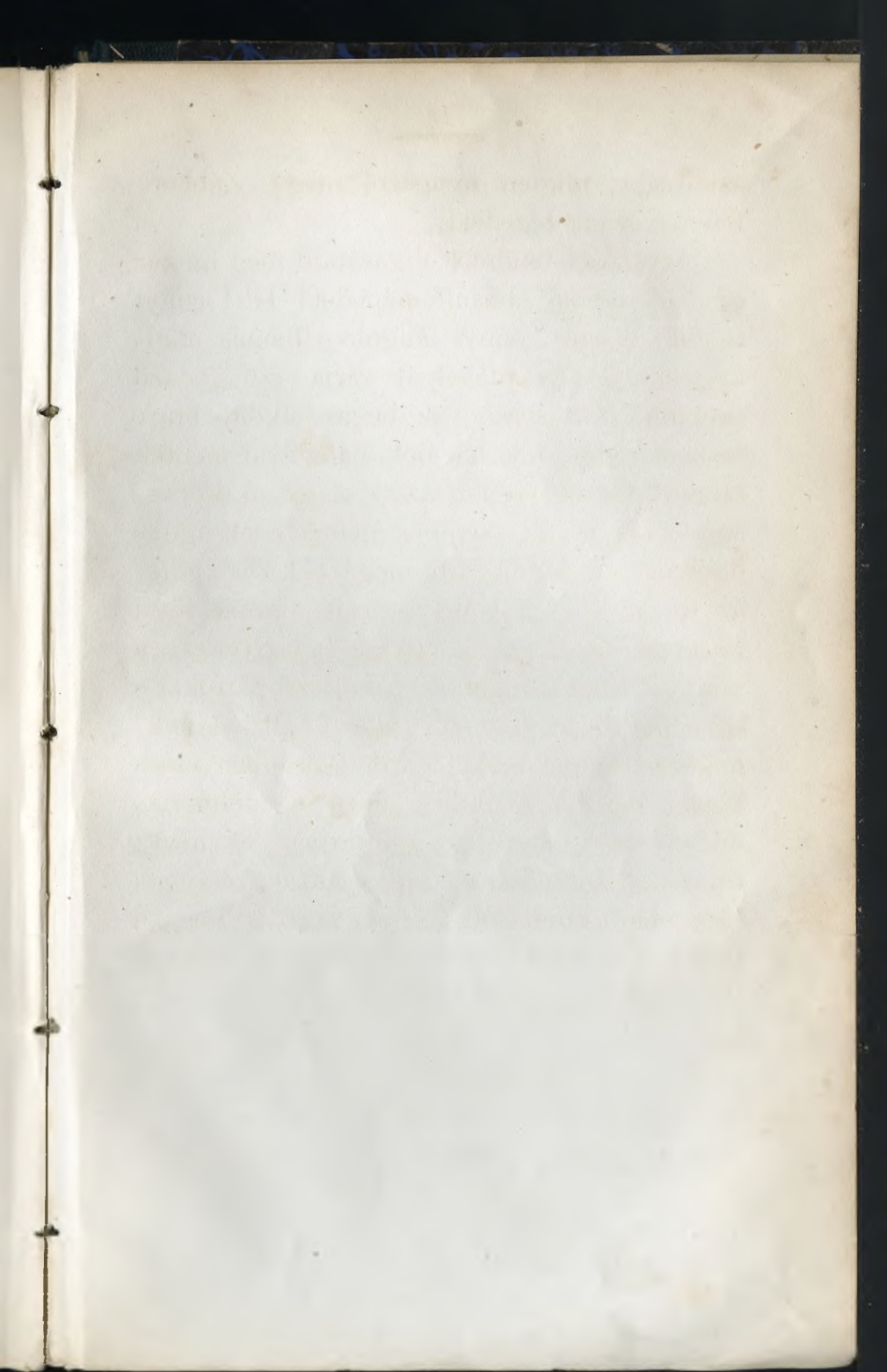
Nem, Uram! Bűneink mellett is, te kegyelmes vagy! Nem haraghatol sokáig népedre, melyet ezer év előtt választottál magadnak; mely soká védelmezte testével és vérével a te fiad keresztjét, a te anyaszentegyházadat; mely igazaiért annyi méltatlanságot szenvedett, sorsa kerekeitől oly sokszor eltiportatott, de annyi vér és gyász közepett is, benned bízni meg nem szűnt soha! Uram! a mi hitünkért tarts meg minket; és a mi bizodaljunkért könyörülj rajtunk! Ne engedd hogy a te rettenetes szolgád, a halál is, a mi ellenségeinkhez szegődjék és nekik szolgáljon!

Uram! a mi veszedelmünket ne nézd hallgatva, hanem szólj! Ítélet nélkül ne hagyd a mi ügyünket, hanem kelj föl! Ne késsél Uram, hogy el ne vesszünk; ne légy tovább hosszútűrő, hogy meg ne emésztessünk mindenestől fogva! Izraelnek Istene, hadakozó Ura, Zebaoth Isten! övezd fel a te derekadat fegyverrel, vond fel a te nyiladat és a te pajsodat hozd elő! Várunk tégedet, mert ha vezéreink elvételnek tőlünk, kicsoda legyen a mi seregeink vezére, hanemha te? Ha nagyjaink elhullanak, kicsoda legyen a mi népünk hadnagya, hanemha az erős Isten! — Urnak

szabljája, míglen nyugszol még? Zebaoth Isten, várunk tégedet!

Atyánk, Istenünk! Vigasztald meg immár egy jó nappal, búsuló népedet! Oh! ennyi rendítő dörgés, ennyi lángoló villámás után, kegyelmed egy mosolyát várja csüggedező szívünk! Oh süssön az be az elköltözöttek néma sírjába, kik hazájok bánatával mentek alunni! Oh ragyogjon az, e nagynak koporsója felett is, ki szívében nemzetének aggodalmait, reményeit vitte magával! Oh derítse az föl az élők halvány arczait, derítse föl a búsongó mezőket, a gyászló hegyeket, a könnyontó folyamokat, a sohajtozó partokat s ez egész haza dobogó földét! Oh atyánk! hiába várunk-e reád? Mikor semmiben nincs vigasztalásunk, senkiben nincs segedelmünk, mi tebenned bízunk; te megtartasz, fölemelsz minket; visszaadod nekünk e hazát, melyben idegenekül bujdosánk, s megengeded hogy a próbáltatás évei eltelvén: vissza ne térjenek többé soha — örökké! Amen.

DR. BALLAGI GÉZA.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several lines and is mostly obscured by fading and ink bleed-through.

